

**ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

СПИС ОЛЬГА АНАТОЛІВНА

УДК 283 (477)

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ І СОЦІОКУЛЬТУРНІ ІМПЛІКАЦІЇ
ПІЗНЬОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ В ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2007

Дисертація є рукописом

Робота виконана у Відділенні релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної Академії наук України

Науковий керівник: доктор філософських наук,
старший науковий співробітник
ЄЛЕНСЬКИЙ Віктор Євгенович
Київське Бюро радіо “Свобода”, директор

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
КРАЛЮК Петро Михайлович
Національний університет “Острозька Академія”,
проректор з наукової роботи

кандидат філософських наук
РЕШЕТНИКОВ Юрій Євгенович
апарат Верховної Ради України,
помічник-консультант народного депутата України

Захист відбудеться “25” січня 2008 р. о 14 год.
на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д. 26.161.03. в Інституті філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України (01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту філософії
імені Г. С. Сковороди НАН України (01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4).

Автореферат розісланий “25” грудня 2007 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук, доцент

Бучма О. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Пізній протестантизм, особливо на останньому етапі свого розвитку, є найбільш інтенсивно зростаючим конфесійним відгалуженням християнства, що становить четверту частину від загальної кількості християнських релігійних організацій в Україні та постає динамічним чинником глобальної політики і транснаціональних відносин. Генетично пов'язаний з ідеєю персональної автономії та особистісного спасіння в її західноєвропейському розумінні, протестантизм від початків поширення на теренах України акумулював духовно-раціоналістичні пошуки своїх прибічників (особливо селянства), що, крім іншого, знайшло відображення в прагненні до утвердження силою віри високої продуктивності праці та економічного успіху. При цьому перманентне змагання з ворожим соціальним оточенням, яке не тільки відкидало систему протестантських цінностей, але й було налаштовано на фактичну елімінацію інституційних виявів протестантизму, викристалізувало специфічний конструкт протестантизму в Україні, що характеризувався життєвою опозиційністю та здебільшого сектантськими формами виявлення з тільки їм властивими цінностями, уявленнями та поведінкою.

Однак розпад СРСР, однією з ідеологічних засад якого було викорінення релігійності, відкрило перед протестантизмом в Україні можливості, подібних до яких він не мав і не міг мати у жодний з періодів своєї півторастолітньої історії. Водночас нові соціально-політичні умови принесли протестантизмові в Україні і виклики, до яких він не міг бути підготовленим усім ходом своєї попередньої історії. Зрештою, ці локальні виклики синхронізувалися з викликами глобального масштабу, які поставили український протестантизм перед проблемами, аналогічними яким свого часу виникли й лишаються нерозв'язаними протестантськими церквами Північної Америки та Західної Європи з їхнім неспівмірно більшим потенціалом та ресурсами.

За цих умов з'ясування змісту, характеру і напрямів суспільно-культурних трансформацій, в які об'єктивно втягнуті протестантські спільноти України, а також їхньої динаміки і суголосності/несуголосності тим соціально-політичним процесам, які розвиваються в країні набувають особливого значення. Адже йдеться не лише про ступінь соціальної активності, культурні орієнтації та політичні переконання сотень тисяч українських громадян, але й про параметри українського соціуму, його здатність акцептувати і відтворювати такі цінності європейської культури, як плюралізм, толерантність та свобода.

Необхідність поглибленого вивчення теми пов'язана також з тим, що вона дозволяє побачити місце й роль традиційних та нових протестантських церков у формуванні громадянського суспільства в Україні, масштаби, особливості та перспективи їх розвитку, зв'язок з соціокультурними процесами на пострадянському просторі. Актуальність теми посилюється і тим, що впродовж останніх двадцяти років в Україні відбулося значне кількісне зростання євангельських церков, які дедалі активніше впливають на життя і характеристики суспільства. Між тим наукові зацікавлення трансформаціями, які відбуваються у протестантському середовищі, не є адекватними їхньому масштабові, турбулентності й унікальності, а також питомій вазі протестантизму в загальноукраїнській суспільно-конфесійній структурі. Стрімкість, з якою протестантське середовище пройшло шлях від інтровертно-сектантської форми життя до створення екстравертно-деномінаційної конфігурації, суттєвість конфесійних трансформацій і переконфігурація в напрямку посилення неопротестантських спільнот, вражаючи соціально-демографічні зміни, а також доктринальні, ідейно-соціальні прориви і пошуки – все це досі ще не встигло стати об'єктом всебічного й системного релігієзнавчого аналізу.

Отже, зіткнення старих та нових протиріч, традицій та інноваційних процесів в громадах, неоднорідність неопротестантського руху з численною кількістю проблем, які проявлялися в добу української незалежності, а також

вплив Заходу на традиційні протестантські конфесії роблять теоретичний аналіз змін у протестантському середовищі гостроактуальним питанням.

Зв'язок дослідження з науковими програмами. Дисертація пов'язана із тематикою, досліджуваною відділом сучасних релігійних процесів Відділення релігієзнавства, зокрема з темою “Стан і прогнози релігійних процесів України на ближче десятиліття” (2005-2007), державний реєстраційний номер 0106U000627.

Мета і завдання дослідження. Дисертація має своєю метою визначити характер, напрями і динаміку соціально-політичних і соціокультурних змін пізнього протестантизму в процесі трансформації українського суспільства впродовж 90-их років ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Досягнення цієї мети передбачало розв'язання таких завдань:

- з'ясувати глобальну динаміку поширення пізнього протестантизму поза межами його виникнення взагалі й характер його еволюції в Україні зокрема;
- дослідити характер змін, зміст та інтенсивність проникнення пізньопротестантських спільнот у суспільно-політичну сферу життя;
- проаналізувати соціокультурний вимір взаємодії пізнього протестантизму з українським соціумом у процесі його посткомуністичної трансформації;
- виявити зміст, причини й наслідки переконфігурації конфесійної структури протестантського середовища в Україні;

- простежити особливості еволюції соціальних коннотацій у віроповчальних концептах пізньопротестантських спільнот;
- встановити зв'язок між динамікою змін чисельності пізньопротестантських громад і політичним та соціально-економічним розвитком українського суспільства;
- з'ясувати характер і зміст трансформацій комплексу професійної і непрофесійної богословської освіти протестантських деномінацій в Україні;
- визначити конфесійну специфіку та сфери діяльності церковно-релігійного життя сучасної України та з'ясувати її вплив на релігійно-соціальні трансформації пізнього протестантизму.

Об'єктом дослідження є процес змін в інституційній, суспільно-політичній, культурно-освітній сферах життя протестантських церков України.

Предметом дисертації є з'ясування тенденцій і специфіки організаційно-структурного та функціонального розвитку пізньопротестантських течій в Україні та їх релігієзнавчий аналіз на сучасному етапі її розвитку.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося на стику різних галузей релігієзнавчої науки, зокрема філософії релігії, психології релігії та соціології релігії, що й обумовило використання різних конкретно дисциплінарних та загальнонаукових методів. А саме, при вирішенні окремих дослідницьких завдань використано типологічний аналіз (на етапі з'ясування змін конфігурації); *порівняльний аналіз* (при виявленні особливостей та відмінностей віросповідних доктрин, релігійної практики різних конфесійних напрямів, що відображає суспільну активність “старих” і “нових” течій українського протестантизму); *історико-генетичний аналіз* (при дослідженні

витоків християнського харизматизму); включене спостереження (при розгляді змін культової практики традиційних громад); *структурно-функціональний аналіз* (при дослідженні принципів організації діяльності церков); *системний аналіз* (при концептуалізації християнського харизматизму як релігійного явища); *контент-аналіз* (з метою вивчення протестантської періодики та проповідей); *соціологічний аналіз* (при визначенні соціальних характеристик членів релігійних громад, у тому числі їх освіти, фаху, ступеню включеності в релігійну діяльність).

Використовувалися також методи гуманітарних дисциплін, зокрема такі як порівняння, аналіз, синтез, абстрагування та узагальнення.

При аналізі релігійних явищ автор дотримувався дослідницьких принципів, які є традиційними для вітчизняної релігієзнавчої школи, а саме світоглядного плюралізму, позаконфесійності, об'єктивності, відкритості, історизму, поліметодичності.

Наукова новизна дослідження. В процесі дослідження соціально-політичних і соціокультурних імплікацій пізнього протестантизму та їх зв'язку з трансформацією українського суспільства на сучасному етапі його розвитку з'ясовано, що провідну тенденцію еволюції пізньопротестантських спільнот в Україні останнього двадцятиріччя складає його послідовна інституалізація, десектанізація та плюралізація деномінаційної структури, а також уточнення і деталізація доктринального мінімуму, поступове, асинхронне формування в межах різних деномінацій елементів соціальної доктрини, підвищення соціального статусу членів громад, їх дедалі активніше залучення у суспільно-політичні і соціально-економічні процеси та перетворення протестантизму на помітний фактор суспільно-релігійного життя країни.

Означену динаміку розвитку пізнього протестантизму в Україні конкретизовано у низці положень, які відрізняються науковою новизною. Зокрема:

- з'ясовано, що поширення євангельського протестантизму поза межі країн свого виникнення еволюціонувало від форм північноатлантичного культурного експансіонізму до предомінантно локального вкорінення цього релігійного феномену; при цьому виснувано, що сучасні комунікативні технології і глобальна географічна мобільність зменшують значення персональних місіонерських зусиль у процесі навернення до тієї чи іншої деномінації;

- доведено, що еволюція віросповідних вчень та трансформація соціальних доктрин зменшують релевантність в процесі наукового аналізу суспільно-політичних процесів і практик протестантських деномінацій традиційну генетичну класифікацію цих спільнот, завдяки якій стає більш усвідомлюваним їх поділ на фундаменталістський, консервативний, поміркований і ліберальний напрями;

- аналіз соціокультурних імплікацій протестантизму в процесі трансформації українського соціуму дозволив виснувати, що пізньопротестантські спільноти є надзвичайно динамічним чинником розвитку українського загальнорелігійного ландшафту, продукуючи специфічну субкультуру, де складно взаємодіють елементи культури північноамериканського євангелізму, традиційних східнослов'янських євангельсько-християнських та новітніх, специфічно українських євангелічних культурних форм. Встановлено, що вплив цієї субкультури на суспільне і громадсько-політичне життя країни є істотно вищим, ніж питома вага протестантів у загальній масі населення України;

- доведено, що специфіка та інтенсивність розвитку пізнього протестантизму має нелінійний вимір і відзначається рухом від сектантської замкненості та соціальної пасивності до різноманітних форм індивідуальної і групової включеності у суспільно-політичний процес, характеризуючись дедалі глибшим обґрунтуванням його богословських підвалин;

- переконфігурація конфесійної структури протестантського середовища у напрямі посилення в ній неопротестантського, передусім харизматичного сегменту, є реакцією на неадекватну відповідь традиційних для України євангельсько-протестантських спільнот як на зовнішні соціально-економічні та смисложиттєві виклики, так і на внутрішньоінституційні, доктринальні, культурні та вікові конфлікти;

- виявлено, що глобальні та локальні культурні трансформації постають як реактивний чинник, що продукує, з одного боку, зміни конотацій соціального вчення, яке формується у євангельсько-протестантських спільнотах, а з іншого –

до дедалі більш глибокої диференціації в них радикально-євангельської, поміркованої та культурно-християнської течій;

- встановлено зв'язок між динамікою змін чисельності євангельсько-протестантських громад і політичним та соціально-економічним розвитком українського суспільства; при цьому доведено, що з досягненням відносної економічної і суспільно-політичної стабілізації в країні, зростання пізньопротестантських, і зокрема харизматичних громад уповільнюється, а в деяких спільнотах кількість тих, хто вийшов або був виключеним з громад починає навіть перевищувати число тих, хто до них приєднався;

- виснувано, що професійна і непрофесійна богословська освіта протестантських деномінацій в Україні еволюціонувала від ригористичної мінімалізації позаєвангельського компоненти через майже повне поглинення українського євангельсько-протестантського богословського проекту “експортним богослов'ям” до формування елементів оригінального освітнього процесу, адекватного запиту вітчизняних протестантських конфесій.

Практичне значення дисертації. Матеріали і висновки дисертації можуть бути використані у процесі викладання гуманітарних дисциплін, зокрема, при підготовці до написання лекцій з релігієзнавства, соціології релігії, спецкурсів релігієзнавчої та соціологічної спеціалізації.

Одержані результати також можуть бути застосовані для підготовки публіцистичних та науково-популярних статей, оглядів у засобах масової інформації за тематикою суспільної діяльності протестантських конфесій в Україні, а також у процесі подальшого поглибленого дослідження проблеми.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження апробовані на міжнародних та всеукраїнських конференціях, а саме:

- „Соціальні та духовно-культурні виміри релігійних процесів в Україні” (Чернівці, 2003);

- “Актуальні питання міжконфесійних взаємовідносин в Україні” (Київ, 2005);

- “Релігія і соціальні зміни в сучасному суспільстві” (Чернівці, 2005);

- “Гармонізація розвитку вищої школи в умовах Болонського процесу” (Переяслав-Хмельницький, 2006);

- “Релігія і суспільство: нові преференції” (Чернівці, 2006).

Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 7 публікаціях, 6 з яких надруковано у фахових виданнях, що затверджені ВАК України.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження, яку, у свою чергу, визначили його мета і завдання. У першому розділі проаналізовано рівень дослідженості проблеми у світовому та вітчизняному релігієзнавстві. Простежено основні підходи до вивчення пізньопротестантського впливу на соціальне і політичне середовище та еволюцію цього феномену в Україні. Визначено внесок дисертантки у вивчення проблеми, обсяг прирощення нею наукового знання. У другому розділі розглядаються пізньопротестантські спільноти в контексті глобальних геополітичних і геокультурних процесів, що відбуваються в сучасному світі, визначено головні напрями його розвитку і тенденції змін. У третьому розділі досліджуються пострадянські внутрішньоінституційні спільнотні трансформації пізнього протестантизму в Україні, зокрема аналізуються інституційні і соціально-демографічні зміни, соціально-психологічні, суспільно-культурні та інституційні протиріччя, а також розглядається пізньопротестантське „служіння світові” в системі соціальної активності та проблеми організації релігійної освіти в сучасному українському пізньому протестантизмі. У четвертому розділі пізній протестантизм вивчається у контексті адаптацій до нових соціальних, політичних і культурних реалій українського соціуму; зокрема розглядається еволюція розуміння його змісту, інтенсивності та характеру політичної участі, пізньопротестантські спільноти аналізуються як суб’єкт структури системи масової інформації та міжнародної внутрішньоконфесійної й інтерденомінаційної комунікації.

Дисертація складається із списку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел та досліджень, що нараховує 290 найменувань. Повний обсяг дисертації складає 219 сторінок, з них – 195 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність досліджуваної проблематики, визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання дисертації, методика дослідження, його наукова новизна, теоретичне і практичне значення, наводяться дані про характер апробації роботи, а також вмотивовано її структуру.

У **першому розділі** – **“Динаміка і напрями еволюції пізнього протестантизму як об'єкт релігієзнавчого дослідження”** аналізується ступінь вивчення проблематики в працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. Відзначається, що соціально-політична, культурна, громадська, соціо- і психокультурна еволюція протестантизму як одного з найбільш динамічного та швидкозростаючого феномену в християнстві, що є об'єктом глибокого і всебічного дослідження в світовому релігієзнавстві. Виходячи далеко за межі суто академічних зацікавлень, науковий інтерес дослідників до феномену пізньопротестантських рухів спричинив їх бурхливе поширення в Латинській Америці, яка вважалася суцільно католицьким континентом, а також в Азії та Африці, що, зокрема, підтверджено на прикладі праць В.Герред-Барнетт, М.Лові, Д.Мартина, Д.Столла та К.Сміта.

Успішною спробою усвідомлення феномену динамічного зростання п'ятидесятницьких, харизматичних і євангелістських спільнот слід визнати дослідження Шарот Стефан, що присвячене вивченню загальних проблем еволюції релігії у сучасному світі.

Серед фундаментальних праць, присвячених історії і сьогоденню євангелічних рухів та спільнот варто відзначити „Енциклопедію євангелізму”, а також книгу Х.Харріз, в якій не тільки розглядаються проблеми висхідного розвитку пізнього протестантизму, але й містяться застереження щодо неправомірності однозначного ототожнення євангелічного вибуху з фундаменталізмом.

З'ясовано, що особливу увагу розвиток пізнього протестантизму привертає у східноєвропейських та пострадянських країнах. Так, розглядові активності євангелічних спільнот на посткомуністичному просторі присвячено окремий розділ ґрунтовної монографії американської дослідниці Сабріни Петри Рамет „Nihil Obstat: Релігія, політика і соціальні зміни у Східно-Центральній Європі і Росії” – „Новий євангелізм у посткомуністичній Європі”, в якій зокрема, аналізується, специфіка місіонерської діяльності західних протестантських корпорацій у кожній з країн колишнього соціалістичного блоку, в тому числі і в Україні.

На українському пізньому протестантизмі фокусується також американська антрополог та історик релігії К.Веннер. Вона доводить, що саме релігійна спадщина і конкретно-історичні умови формування українського

релігійного простору привели до релігійного плюралізму – фактору, який принципово відрізняє релігійний ландшафт України від того, що склався в Росії та багатьох інших пострадянських країнах. Дослідниця висновує, що в протестантських громадах створюється простір, де за рахунок змішання культурних моделей і моральних норм утворюється нова соціокультурна якість.

Значний вклад в дослідження протестантського релігійно-морального навчання і виховання на пострадянському просторі і, не в останню чергу в Україні, внесли англійський славіст Дж.Саттон і американський дослідник П.Гланцер.

Але природно, що найбільш ґрунтовно і всебічно питання суспільно-політичних, соціокультурних та інституційних змін у пізньопротестантських громадах України вивчають українські релігієзнавці. Майже за два десятиліття періоду релігійної свободи, який позначився об'єктивними дослідженнями вітчизняних науковців, вийшла ціла низка праць, які мають принципове значення для усвідомлення характеру і напрямів соціальних і культурних змін у пізньопротестантському середовищі України.

Серед історичних розвідок останнього часу варто назвати дисертаційні дослідження Р.Сітарчука, Ю.Вільхового, О.Назаркіної, Н. Белікової.

Осмисленню історії вітчизняного протестантизму сприяли праці С.Саннікова, І.Франчука та М.Жукалюка, чії підходи позначені конфесійними переконаннями.

Однак, попри безперечні науково-богословські напрацювання, все ж таки маємо визнати, що найбільш масштабними і плідними під цим оглядом були дослідження філософів-релігієзнавців. Фундаментальними академічними роботами з поглибленим науковим вивченням раннього і пізнього протестантизму в Україні стали п'ятий та шостий томи 10-томної "Історії релігії в Україні. Протестантизм", що вийшли за редакцією П.Яроцького. В працях відповідно аналізуються баптизм та п'ятидесятництво, а також адвентизм та свідки Єгови.

Витоки протестантизму, особливості його поширення вивчали П.Кралюк і В.Любащенко.

Процеси, які відбуваються у посткомуністичній Україні і супроводжуються "послідовною інституалізацією", соціально-демографічними змінами та значною еволюцією пізніх протестантів у сфері політики, освіти, соціальної діяльності, військової служби, досліджуються В.Єленським.

Склад і структура протестантських громад, а також досягнення й проблеми, з якими зіткнулися пізньопротестантські церкви за роки незалежності Української держави всебічно аналізувалися у працях П.Яроцького. У контексті аналізу внутрішніх протиріч розвитку пізньопротестантських спільнот України слід виокремити пошукову роботу М.Черенкова. Істотний внесок у справу

дослідження різних аспектів трансформацій в пізньому протестантизмі здійснили В.Любащенко та Ю.Решетніков, погляди яких сприяли розробці теми дослідження.

Окремої уваги заслуговує дослідження В.Докаша, присвяченого аналізу конфесійної специфіки протестантської есхатології.

Плідно розробляють проблеми протестантизму в контексті свободи совісті і релігії, а також державно-церковних відносин з усією гамою складнощів становлення вітчизняної протестантської освіти такі дослідники як М.Бабій, М.Закович, О.Недавня.

Гостротою дискусій, пов'язаних з проблемами співвідношення національного відродження й еволюції пізньопротестантських спільнот у незалежній Україні, позначені праці А.Колодного, П.Павленка, Г.Надтоки.

Зацікавленість нетрадиційними явищами в релігійному житті суспільства спричинилася до появи оригінальних праць Л.Филипович, Н.Дудар, В.Титаренко, С.Свистунова, які присвячені новим течіям та рухам, в тому числі й протестантського походження.

В опосередкований спосіб тематика дослідження знайшла відображення в працях О.Уткіна, В.Бодак, І.Богачевської, Н.Гаврілової, О.Нікітченко та М.Новиченка.

Назагал слід зазначити, що цими дослідженнями українських та закордонних вчених закладено фундаментальні методологічні засади вивчення суспільно-політичних імплікацій пізнього протестантизму в процесі трансформації українського суспільства і в такий спосіб здійснено суттєве прирощення обсягу наукового знання та висвітлено різні аспекти винесених на розгляд питань. Водночас, динаміка змін, якими характеризуються процеси соціальної адаптації пізньопротестантських спільнот в їх глобальних і локальних виявах, вимагає постійного накопичення емпіричного матеріалу та його аналізу. Під цим оглядом необхідно визнати, що політична включеність українських протестантів у поточні реалії життя країни, освоєння ними інформаційного простору, а також характер і динаміка змін соціальної активності пізньопротестантських спільнот та формування ними системи вітчизняної освіти і богословської науки не є достатньо вивченими. В цілому науковий інтерес до цієї проблематики не є адекватним впливу пізньопротестантського чинника на різні сфери суспільного життя України, що зрештою й визначило інтерес до обраної теми. У процесі її опрацювання автор зіткнулася з браком емпіричних матеріалів щодо означення напрямів суспільно-політичної і соціокультурної еволюції протестантизму в Україні, недостатністю детального вивчення позицій, настроїв і скерувань керівників протестантських об'єднань, союзів і окремих громад, лідерів громадської думки цієї суспільної категорії. Це зумовило необхідність наукового пошуку та

прирошення наявного знання в цій сфері релігієзнавчих студій, які проводилися в різний спосіб, у тому числі шляхом експертного опитування керівників найбільших пізньопротестантських об'єднань або їхніх заступників, а також ректорів, проректорів, деканів, викладачів і студентів протестантських духовних навчальних закладів, окремих богословів, пасторів протестантських церков, дияконів, постійних проповідників, регентів, лідерів різних видів служіння.

Окремо опитувалися віруючі, які в процесі пошуків і розчарувань попереднім духовним вибором, змінювали конфесійну чи деномінаційну належність. Останні опитування дозволили отримати більш об'ємне й чітке уявлення щодо протиріч та внутрішніх колізій, які супроводжують еволюцію пізнього протестантизму в Україні як у процесі його соціальної адаптації до нових суспільно-політичних умов, так і щодо формування в ньому дезадаптивних елементів.

У другому розділі – **“Пізньопротестантські спільноти в контексті глобалізаційних реалій сучасності”** здійснено аналіз еволюції пізньопротестантських деномінацій, рухів й спільнот у структурі глобального соціально-політичного і соціокультурного розвитку сучасного світу, а також з'ясовано причини активізації участі їхніх членів у процесах суспільних трансформацій, визначенні політичного і культурного дискурсу не тільки країн, які входять в ареал традиційного поширення протестантизму, але й в мегарегіонах, де він донедавна посідав маргінальні позиції в конфесійній конфігурації.

У розділі підкреслено, що пізньопротестантські спільноти є надзвичайно деномінаційно множинними (лише в п'ятидесятництві нараховується близько 180 різних великих спільнот). Водночас, вони є найбільш динамічними в порівнянні з будь-якими іншими християнськими спільнотами взагалі і протестантськими зокрема. До того ж, щорічне зростання п'ятидесятницьких громад становить 8,1%, інших євангельських рухів – 5,4%, всіх протестантів – 3,3%. Але, попри деномінаційні відмінності, пізній протестантизм виявляється універсальним, глобалістським за своєю суттю і надзвичайно легко пристосовується до різних національно-культурних умов. Це відбувається почасти через активне абсорбування елементів локальних культур та їх інтеграції у свою богослужбову і місіонерську практику, а почасти через апеляцію до понаднаціональних та позакультурних суспільних шарів групової й індивідуальної свідомості. Разом з тим у розділі обґрунтовано формування транснаціонального типу солідарності, тобто такого, який може з часом претендувати на заміщення традиційних зв'язків у рамках національних спільнот та в загальноцивілізаційному вияві. Зрештою генетичні поділи всередині пізнього протестантизму жодним чином не втратили своєї значущості і лишаються дуже важливими маркерами групової та особистісної ідентичності,

які, зокрема, обумовлюють розмежування між ліберальним, консервативним, фундаменталістським, поміркованим та іншими інваріантами пізнього протестантизму.

При цьому релевантність таких поділів, за яких, скажімо, ліберальні спільноти говорять про інклюзивну мову, жіноче священство, одностатеві шлюби, а фундаменталісти наполягають на буквальному прочитанні євангельських текстів, актуалізує питання адекватності критеріїв самої класифікації протестантизму, згідно з якою виявлення його раннього та пізнього періодів виявляється недостатньою. Особливо такі класифікаційні підходи втрачають доцільність на етапі дослідження соціально-політичних та суспільно-культурних орієнтацій релігійних спільнот, оскільки генетично близькі деномінації протестантизму іноді значно різняться в поглядах на формування соціального устрою та культурні потреби суспільства. Встановлено, що в низці суспільств найдинамічніші пізньопротестантські рухи зустрічають ентузіастичну підтримку середнього класу, а також освіченої верстви; хоча головним резервом п'ятидесятницьких і харизматичних рухів надалі лишаються маси людей невисокого соціального статусу країн Третього світу, де євангелічні спільноти стають для них формою організації щоденного життя, громадського підкріплення та засобом подолання соціальної відчуженості. Як показав аналіз, цю ж тенденцію засвідчує досвід пострадянських країн, де вихід з економічного колапсу й політичної невизначеності супроводжувався зменшенням притоку до пізньопротестантських громад.

У розділі виснувано, що після вибухового зростання харизматичних громад в українському протестантизмі упродовж 90-их років ХХ ст. настав період стабілізації його чисельності, а згодом і навіть деякий спад, що, крім іншого, пояснюється й відносним покращенням рівня життя й деяким пом'якшенням найбільш жорстких елементів “дикого капіталізму”. Іншими словами, у розділі з'ясовано, що відносна економічна і суспільно-політична стабілізація щонайменше збігається у часі з уповільненням зростання пізньопротестантських, і, зокрема, харизматичних громад.

У третьому розділі – “Пізній протестантизм в Україні у процесі пострадянських внутрішньоінституційних спільнотних трансформацій” складається з чотирьох підрозділів. У підрозділі 3.1. *“Характер інституційних і світоглядних змін в протестантизмі України”* розглянуто особливості розвитку українського протестантизму після проголошення Україною державної незалежності, зокрема проаналізовано не просто причини його вітальності, а здатність вживитися в український суспільно-релігійний простір, що красномовно засвідчила динаміка зростання пізньопротестантських спільнот на початку 90-их років, коли на релігійній карті України з'явилася велика кількість церков протестантського напрямку та їх послідовне прагнення узаконити свій

статус. Наголошується, що впродовж семи десятиліть радянського періоду українські пізньопротестантські громади випрацювали адаптивну систему співіснування з суспільством, яка дозволила їм зберегти систему своїх цінностей, тяглість духовної традиції і висхідний характер еволюції за надзвичайно несприятливих умов.

Встановлено, що параметрами цієї системи стали формування групової психології “обложеної фортеці”, обов’язкове виконання всіма віруючими всіх приписів, моральна й психологічна опозиційність секулярному середовищу, контроль позакультової діяльності своїх членів; становлення і надзвичайно ефективне функціонування сім’ї як “домашньої церкви”, що забезпечила життєздатність протестантизму в радянський час і сформувала у протестантському середовищі практику обов’язкової відповідальності всіх членів родини за свою християнську поведінку та виховання молоді.

Контент-аналіз періодичних конфесійних видань, а також експертні опитування протестантського провуду дозволили висувати, що найважливішими принципами, за допомогою яких українському протестантизмі вдалося “вижити” були тенденція до самоізолюваності, культ домашньої церкви, суворе дотримання принципу “Sola Scriptura”, всебічна підтримка зв’язків із західною спільнотою та психологічний принцип конфесійної виключності.

Дослідження періоду кардинальних суспільних змін засвідчили, що ті громади, які перебували на легальному становищі, за умов релігійної свободи швидше “розгерметизувалися”, виробили нові форми служіння та виявились більш запитуваними секулярним середовищем, ніж ті, що перебували в підпіллі.

Водночас доведено, що упродовж пострадянського десятиліття релігійної свободи докорінно змінилося обличчя українського протестантизму, що проявлялося з одного боку в його тіснішій взаємодії зі світовою протестантською спільнотою, а з другого – в зміні або перегляді тих принципів, на яких стояла протестантська церква в період атеїстичної доби. Досліджується, як саме самоізоляція поступалася процесові “розгерметизації” та рухом до деномінаційного, а згодом – і церковного типу релігійної організації. Розглядаються процеси еволюції інституту “домашньої церкви”, абсорбції неофітів, та употужнення зв’язків зі світовим протестантизмом. Зрештою, функціонування протестантських церков в нових реаліях, а також прилучення України до глобалізаційних процесів спричинило також зміну психологічної атмосфери в лоні протестантських церков.

Подальше дослідження історії протестантських конфесій дозволило конфігурацію протестантизму класифікувати таким чином: перерозподіл традиційних протестантських конфесій; поява євангельських громад,

засновниками яких виступали іноземні місії; формування “нових” для Заходу та України конфесій; відродження (точніше – відтворення) громад “старих” для Заходу і для України; зародження громад “старих” для Заходу, але “нових” для України.

У підрозділі 3.2. “Суспільно-політичні та соціокультурні виклики доби української незалежності в проблематичному зрізі інституційного становлення пізньопротестантських громад України” виявлено, що труднощі, з якими зіткнулися протестантські спільноти в нових умовах і насамперед так звана проблема свідомості „гетто”, гострий „дефіцит” кадрів, несформований інститут лідерства, складнощі у збереженні традицій, які викристалізувалися у протистоянні тоталітарній системі, фінансова залежність від зарубіжних центрів, неконкурентноспроможність в протидії світським ЗМІ, поволі знаходять розв’язання. Водночас Церква постала перед новою і, як з’ясувалося, найсерйознішою загрозою – секуляризаційною хвилею, захист від якої є нагальним завданням як традиційних, так і нових протестантських громад. Як наслідок, пізні протестанти постали перед необхідністю збереження традицій, які формувалися у протистоянні тоталітарній системі. Ці механізми значною мірою ґрунтувалися на чіткому контролі інститутом лідерства особистого життя кожного віруючого. Натомість відтворення цих механізмів у процесі пострадянської еволюції пізньопротестантських спільнот відштовхнула певну частину новонавернених, які не пережили на власному досвіді тоталітарного

визиску радянської дійсності, і як наслідок не сприйняли жорсткого контролю за позакультовою сферою їх життєдіяльності. Відтак, обмеження свободи з боку церковного інституту, який асоціювався у груповій свідомості зі свободою взагалі, продукував пошуки альтернативних церковних організацій. Натомість чимало речників традиційних протестантських церков саме у суворому контролі вбачали метод набуття святості і чистоти перед Богом, а відтак – радше об'єктивно фокусувалися на консервації наявної групової структури і ресурсу, ніж на їхньому розширенні. У богословському сенсі в таких спільнотах йшлося про збереження кола обраних, “солі землі”, а не про перетворення на громаду – помісну церкву, яка здатна була б виявити терпіння до будь-якої людини, дозволивши Богові змінити її.

З'ясовано, що протестантська церква ХХІ століття переглядає методи євангелізаційної діяльності. Оскільки найприкметнішою особливістю нового часу і водночас найскладнішим чинником в євангелізаційній роботі є плюралізм як один з аспектів вияву глобальної концепції терпимості, то надалі виявляється більш ефективною робота на індивідуальному рівні, а не на колективному, як це було раніше. Розбіжність поглядів, яка випливає з контент-аналізу проповідей та періодики засвідчує, що пізньопротестантські церкви ще не знайшли універсальної моделі для проповіді Євангелії і не виробили єдиної формули збереження чистоти євангельського вчення в постмодерному світі.

У підрозділі 3.3. *“Пізнопротестантське служіння світові в системі соціального служіння”* досліджено, що на різних етапах історичного функціонування протестанти завжди надавали вагому роль соціальному служінню, в якому вбачали „осмисленість свого земного існування“ та „практичну реалізацію християнських заповідей”. Вийшовши з полону радянської епохи, українські протестанти досить швидко відреагували на актуальні проблеми суспільного життя, про що свідчить різноплановість та масштабність їхнього соціального служіння. Зокрема доведено, що поряд з реабілітаційним, медичним та благодійним служінням, що спрямоване на підтримку дорослих верств населення, виняткова увага приділяється питанню надання допомоги дітям, провідні напрями якої (допомоги) складають подолання наслідків дитячої безпритульності та вжиття превентивних заходів по її недопущенню. Встановлено, що саме протестантським конфесіям належить ідея створення суспільної організації „Для дітей України”, яка покликана працювати в інтересах дітей і ставить за мету формувати ефективну політику Української держави щодо дітей. Таким чином, розгорнуте протестантськими конфесіями соціальне служіння досить промовисто засвідчує, що інститут Церкви в суспільстві чи не найкраще і не найвідповідальніше може займатися соціальною роботою, а отже це є та діяльність, яку держава має всіляко підтримувати.

У підрозділі 3.4. *“Соціально-психологічні і соціокультурні проблеми організації релігійної освіти в сучасному українському протестантизмі”* встановлено, що створення системи освіти і підготовка богословсько-пастирських кадрів виявилася для пізньопротестантських спільнот однією з найскладніших (якщо не найбільш складною) після падіння радянського режиму, який обмежував вільний вияв релігійних почуттів. Вивчення труднощів, з якими зіткнулися пізньопротестантські громади, дозволило виявити цілу низку проблем, серед яких конфлікт власного розуміння віри із західною теологією, відсутність належного фінансування сфери освіти, несформованість викладацького складу, брак вітчизняної навчальної літератури, нерозуміння значення освіти деякими традиційними конфесіями. Між тим, поступовий розвиток навчальних закладів, фінансове збагачення церков, активна участь протестантів у суспільній діяльності сприяли зменшенню гостроти деяких проблем, а також їхньому усуненню. З часом помітно пом'якшилися й обскурантистські настрої, але конфлікт сформованого навчальним закладом світогляду випускників і отриманих ними знаннями із настроями та сприйняттям віроповчальних істин, що залишилися домінуючими в певних громадах, існує. До того ж, ще й досі значною мірою переважна частина шкіл залежна від закордонних інвестицій, особливо в тому, що стосується формування бібліотечних фондів.

Встановлено, що вітчизняні лідери надзвичайно велику увагу приділяють питанням духовного зростання, практичної підготовки та формування християнського характеру, чого не можна сказати про закордонні богословські заклади. При цьому було з'ясовано, що викладачі протестантських богословських навчальних закладів, які належать до, умовно кажучи, “старих протестантів”, вважають пріоритетним питанням розвиток і вдосконалення богословської освіти; ними усвідомлюється, що освіта забезпечує майбутнє і має завжди йти на крок попереду “середньостатистичного” члена громади. Водночас, серед нових протестантів така настанова не є загальною. У харизматичному русі, зокрема, богословська освіта не належить до визначальних напрямів і має лише виключно духовне спрямування. Водночас, якщо освіта традиційних протестантів відкрита до інших конфесій, то у харизматів вона зорієнтована здебільшого лише на свою конфесію і обмежується внутрішньоцерковними потребами. Крім того досліджено, що після встановлення релігійної свободи переважна частина віруючих громадян України, які належать до тієї чи іншої християнської конфесії, зіткнулася з проблемами відриву процесу навчання від виховання та неможливістю здобути сучасні знання, поєднуючи їх з гармонійним вихованням на основі християнських цінностей, оскільки й через півтора десятиліття після проголошення державної незалежності українське суспільство ще має чимало проблем, що викликані наслідками радянського воєнничого безвіриччя. Тому представниками

християнських організацій шлях виходу українського суспільства з духовної кризи вбачається у запровадженні релігійної освіти в навчальних закладах.

Відзначено, що створення протестантськими організаціями загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів свідчить про те, що як тільки зовнішні умови, котрі насамперед пов'язуємо з прийняттям Закону про свободу совісті та релігійні організації, дозволили займатися різними видами діяльності, то протестанти відразу ж цією можливістю скористалися і вже в першій половині 90-их років Церква почала займатися активною освітньо-виховною діяльністю, повсякчас розширюючи мережу різних закладів.

Четвертий розділ дисертації – “Протестантизм в контексті адаптацій до нових соціальних, політичних і культурних реалій українського соціуму” присвячено дослідженню еволюції українського протестантизму у сфері політики, системи засобів масової інформації та міжнародної внутрішньо конфесійної, а також інтерденомінаційної комунікації.

У підрозділі 4.1. “Еволюція пізньопротестантського розуміння змісту, інтенсивності та характеру політичної участі” розглядаючи еволюцію національної самосвідомості пізніх протестантів України, виснувано, що проблема їхнього самоусвідомлення як частини української нації та ставлення до національного питання почала зміщуватися з периферії до центру уваги протестантських спільнот. Водночас у розділі здійснено докладний аналіз трансформації розуміння українськими протестантами політичної діяльності, кульмінацією якої стали президентські вибори 2004 р. Зокрема доведено, що в

процесі виборчої кампанії, на переконання самих протестантів, була реалізована модель “трикутника”, на вершині якого містився Господь, посередині – держава, а біля підніжжя – народ. Тому й логічно, що більшість протестантів сприйняли результати виборів 2004 р. як здійснення наперед визначеного Божого плану, де сила, що чинить опір його розгортанню, усувається з політичної арени.

Розглядаючи складну й іноді суперечливу еволюцію пізньопротестантського розуміння змісту, інтенсивності та характеру політичної участі протестантів у житті України, виснувано, що ця еволюція чітко унаочнює їх рух від сектантства до усвідомленого вибору на користь демократичних перетворень у державі. При цьому з’ясовано, що ескапістська модель, втеча від світу, не поділяється переважною більшістю пізньопротестантських спільнот, а соціальна активність оголошується релігійним обов’язком, невиконання якого суперечить розумінню християнського покликання. Водночас підкреслюється, що пізньопротестантські церкви по-різному, однак глибоко й послідовно усвідомлюють неможливість „партизації” та хибність переходу на вузькополітичні платформи.

У підрозділі 4.2. “Пізньопротестантські спільноти в структурі системи масової комунікації” відзначається, що входження українських протестантів в інформаційний простір, засвоєння ними механізмів функціонування і зайняття власних ніш у системі масової комунікації України супроводжувалося неабиякими труднощами, з якими довелося зіткнутися пізньопротестантським спільнотам у процесі їхньої адаптації до нових соціальних умов. При цьому наголошується, що конкуренція у мас-медійному просторі вимагає узасаднення гідної професійної мас-медійної альтернативи, а також вияву толерантності, з якими в силу об’єктивних причин українським протестантам справу мати не

доводилося. В процесі контент-аналізу виявлено, що протестантська періодика дедалі помітніше втрачає агітаційний характер, набуваючи духовно-повчального, намагаючись з погляду біблійних істин та християнських цінностей оцінювати процеси й тенденції суспільного життя та світової історії. Події, які знайшли відображення в ЗМІ, свідчать про те, що активність журналістів-протестантів набирає потужних обертів. А це означає, що створення християнського простору ЗМІ стає не просто “горою” для проповіді Євангелія, а й тією зброєю, яку українські протестанти застосовують проти неправдивих свідчень і разом з тим зміцнюють аргументативну базу тверджень, які вже не дозволяють зараховувати протестантські церкви до організацій сектантського типу.

Виявлено, що з часу релігійної свободи протестанти дедалі активніше відгукуються на всі події в суспільстві і особливо на ті, що мають безпосереднє відношення до моралі. Відзначено, що певних результатів у цій сфері їм вдалося досягнути завдяки участі провідних лідерів найбільших протестантських конфесій у складі Всеукраїнської Ради Церков (ВРЦ), де вони активно виступають проти пропаганди алкогольних і тютюнових виробів, одностатевих шлюбів та абортів. Особливою активністю відзначаються деякі вчені-християни, якими зокрема порушується питання про право особистості на вільний розвиток та застерігаються можливості формувати альтернативні шкільні та вузівські програми, у тому числі з біології, географії та давньої історії.

У підрозділі 4.3. “Українські протестанти в системі міжнародного внутрішньоконфесійного та інтерденотомінаційного спілкування” показано, що міжнародну діяльність українських протестантів з початку 90-их років можна умовно поділити на два етапи, перший з яких характеризувався очікуванням допомоги для розвитку різних сфер діяльності, тоді як другий вже став етапом зрілості, що, між іншим, засвідчують розширення географії заснування церков для емігрантів, що вимагає створення закладів як професійної, так і непрофесійної богословської освіти; співпраця з міжнародними об’єднаннями, участь у міжнародних матеріально-фінансових проектах, надання гуманітарної

допомоги країнам, які її гостро потребують, а також поширення місіонерської діяльності на африканські країни та країни арабського світу. При цьому особливо наголошено, що, українські проповідники розширюють сферу міжнародного проповідництва, позиціонуючи себе як поборники чистоти євангельського вчення і в той спосіб набуваючи авторитету на різних європейських форумах.

У подальшому викладі доводиться, що з розвитком глобалізаційних процесів нове століття спричинило й деякі зміни у ставленні українських протестантів до римо-католицької та англіканської церков, стосунки з якими завжди були складними хоча б з огляду на те, що їм вказувалося на втрату істинного вчення.

У висновках підводяться підсумки здійсненого дослідження та узагальнюються отримані результати.

Наголошується, що пізній протестантизм посилює свої позиції, а число його прихильників зростає вирішальною мірою за рахунок країн, що розвиваються, і де п'ятидесятницькі, неоп'ятидесятницькі та харизматичні спільноти посідають домінуючі позиції, і в сумі складає другий за кількістю контингент людей Землі, що називають себе християнами (після католиків). Пізньопротестантські спільноти є надзвичайно деномінаційно множинними. Водночас, вони є найбільш динамічними в порівнянні з будь-якими іншими християнськими спільнотами взагалі і протестантськими зокрема.

Доводиться, що в низці суспільств найдинамічніші пізньопротестантські рухи зустрічають ентузіастичну підтримку середнього класу, а також освіченої верстви, хоча головним резервом п'ятидесятницьких і харизматичних рухів надалі лишаються маси людей невисокого соціального статусу країн Третього світу, де євангелічні спільноти стають для них формою організації щоденного життя, громадського підкріплення та засобом подолання соціальної відчуженості. Цю ж тенденцію засвідчує досвід пострадянських країн, зокрема й Україна, де вихід з економічного колапсу і політичної невизначеності супроводжувався зменшенням притоку до пізньопротестантських громад.

Обґрунтовується, що еволюцію пізньопротестантських спільнот в Україні останнього двадцятиріччя визначає їх послідовна інституалізація та десектанізація, формування й поглиблення богословської думки, підвищення соціального статусу членів громад, дедалі активніша включеність у суспільно-політичні й соціально-економічні процеси та перетворення протестантизму на помітний фактор суспільно-релігійного життя країни.

Перше десятиліття релігійної свободи суттєво змінило конфігурацію протестантизму в Україні, що з одного боку вивело український протестантизм на магістралі тісних взаємодій з світовою спільнотою, з іншого – привели до зміни або перегляду тих принципів, на яких стояли протестантські церкви в радянський період.

Демократичні процеси і особливо легітимізація свободи слова в Україні спричинили певну корекцію соціально-політичних поглядів традиційних протестантів та кристалізацію власної позиції неопротестантськими церквами. Вирішення питання участі українських протестантів у політичному житті країни є неоднозначним, хоча в деяких конфесіях це питання набрало вже чітко сформованого характеру.

Після зростання протестантських громад в Україні упродовж 90-их років ХХ ст. настав період стабілізації його чисельності, а згодом і навіть деякий спад, що, крім іншого, пояснюється економічним піднесенням, коли минає шок від перетворень у стилі “дикого капіталізму”, а саме суспільство вступає у фазу дорослішання. Відносна економічна і суспільно-політична стабілізація щонайменше збігається у часі з уповільненням зростання пізньопротестантських, і, зокрема, харизматичних громад.

Богословська освіта протестантських деномінацій в Україні пройшла певний шлях, який увібрав у себе і відмову від “позаєвангельського мудрування”, і подальше майже безальтернативне домінування зарубіжного,

головно північноамериканської теології, і конфлікт очікувань, і, нарешті, формування власне українських елементів освітнього процесу.

Подолання пострадянської спадщини, різноплановість і масштабність соціального служіння, формування системи освіти і підготовка богословських кадрів, створення загальноосвітніх шкіл та вузу, трансформація розуміння політичної участі, входження в мас-медійний простір і розуміння важливості професійної діяльності в ЗМІ, розширення впливу в сфері міжнародного релігійного життя визначили тенденції розвитку процесів у пізньому протестантизмі України.

Основні положення і висновки дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Слис О. Соціальна активність сучасних протестантських громад (на прикладі баптистських, п'ятидесятницьких, харизматичних церков) // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Філософія. Наук. зб. – Чернівці, 2003. – Вип. 163–164. – С. 63-65.
2. Слис О. Релігійно-суспільні та соціокультурні зміни в пізньопротестантських громадах (за результатами експертного опитування) // Українське релігієзнавство. – 2005. – № 2. – С. 86-95.
3. Слис О. Протестантські громади в процесі президентських виборів-2004 // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Філософія. Зб. наук. праць. – Чернівці, 2005. – Вип. 240-241.– С. 148-153.
4. Слис О. Релігійна освіта як фундаментальний принцип прав людини: аналіз позиції протестантських лідерів // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний зб. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – С. 475-481.

5. Слис О. Сучасний протестантизм на шляху інституалізаційного становлення: протиріччя, проблеми, виклики // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Філософія. Зб. наук. праць. – Чернівці, 2006. – Вип. 301-302. – С. 174-178.

6. Слис О. Соціально-економічний розвиток і еволюція пізно-протестантських громад // Українське релігієзнавство. – 2006. – № 42. – С. 108-113.

7. Слис О. Соціально-психологічні і соціокультурні проблеми організації богословської освіти в сучасному українському протестантизмі // Актуальні питання міжконфесійних взаємовідносин в Україні: Зб. наук. матеріалів/ За заг. ред. В Андрущенко, В Бондаренка, М.Заковича та ін. – К., 2005. – С. 151-157.

АНОТАЦІЯ

Слис О. А. Соціально-політичні і соціокультурні імплікації пізнього протестантизму в процесі трансформації українського суспільства. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України (Відділення релігієзнавства). Київ, 2008.

Дисертацію присвячено дослідженню характеру, напрямів та динаміки змін пізнього протестантизму в процесі трансформації українського суспільства. Виснувано, що зміст еволюції пізнопротестантських спільнот в Україні останнього двадцятиріччя визначає їх послідовна інституалізація та десектанізація, а також уточнення й деталізація ними доктринального мінімуму, підвищення соціального статусу членів громад, дедалі активніша включеність у суспільно-політичні й соціально-економічні процеси та перетворення протестантизму на помітний фактор суспільно-релігійного життя країни.

У дисертації висвітлено еволюцію пізнопротестантських спільнот у структурі глобального соціально-політичного і соціокультурного розвитку сучасного світу, з'ясовано зміни в процесі внутрішньоінституційних трансформацій, а також досліджено специфіку адаптивної здатності пізнього протестантизму до нових соціальних, політичних і культурних реалій українського соціуму.

Ключові слова: пізній протестантизм, еволюція пізнопротестантських спільнот, інституційні трансформації, релігійно-суспільні зміни, десектанізація.

АННОТАЦИЯ

Слис О. А. Социально-политические и социокультурные импликации позднего протестантизма в процессе трансформации украинского общества. – Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук за специальностью 09.00.11 – религиоведение. Институт философии им. Г.С. Сковороды НАН Украины (Отделение религиоведения). Киев, 2008.

наук по специальности 09.00. 11 – религиоведение. – Институт философии им. Г.С. Сковороды НАН Украины, Киев, 2008.

Диссертация является комплексным философско-религиоведческим исследованием характера, направлений и динамики социально-политических и социокультурных изменений позднего протестантизма в процессе трансформации украинского общества в течение 90-ых гг. XX - начала XXI веков. В работе анализируются изменения, происходящие в позднепротестантских сообществах Украины под влиянием глобальных геополитических и геокультурных процессов, а также посткоммунистических трансформаций. Раскрывается характер эволюции социальных ориентаций и социальной активности поздних протестантов, институциональных, социально-демографических, коммуникативных процессов, происходящих в их сообществах. Обосновывается, что содержанием эволюции позднепротестантских сообществ в Украине выступает последовательная институализация, десектаннизация, плюрализация деноминационной структуры, уточнение и детализация доктринального минимума, постепенное, разносинхронное для разных деноминаций формирование элементов социальной доктрины, повышения социального статуса членов общин, их все более активное вовлечение в общественно-политические и социально-экономические процессы, а также превращение протестантизма в заметный фактор общественно-религиозной сцены страны. Нелинейное движение от сектантской замкнутости и социальной пассивности к гражданской включенности сопровождается формированием элементов интеллектуальных богословских оснований этой включенности.

Установлены причины, обуславливающие дифференциацию позднепротестантской среды и кристаллизации в ней радикально-евангельского, умеренного и культурно-христианского движений, а также выявлены корреляции между динамикой изменений численности евангельско-протестантских общин и политическим и социально-экономическим развитием украинского общества мерю достижения относительной экономической стабильности в стране, рост позднепротестантских и, особенно, харизматических общин замедляется.

В результате проведенного анализа доведено, что в течении первого десятилетия была изменена конфигурация украинского протестантизма,

обусловленная его тесным взаимодействием с мировым протестантским сообществом. Установлено, что разноплановость и масштабность социального служения, формирование системы образования и подготовка богословских кадров, создание общеобразовательных школ и вуза, трансформация понимания политического участия, вхождения в масс-медийный простор и понимания важности профессиональной деятельности в СМИ, расширения влияния в сфере международной религиозной жизни определили тенденции позднего протестантизма Украины.

В то же время анализ социокультурных импликаций позднего протестантизма в процессе трансформации украинского общества дает все основания считать позднепротестантские деноминации Украины синтетическим образованием, в котором сложно взаимодействуют элементы североамериканского евангелизма, традиционно восточнославянских евангельско-христианских и новых, специфически украинских евангелических культурных форм.

Ключевые слова: поздний протестантизм, эволюция позднепротестантских общин, институционные трансформации, религиозно-общественные перемены, десектаннизация.

SUMMARY

Spys Olga. Social-Political and Sociocultural Implications of Late Protestantism in the Processes of Ukrainian Society's Transformation. – Manuscript. The dissertation on the competition of a scientific degree of the Candidate of Philosophical Science by Specialty 09.00.11 – Religious Studies. Hryhoriy Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences, Department of Religious Studies, Kyiv, 2008.

Dissertation is a complex philosophical research of meaning, dynamics and discourse of socio-political and socio-cultural changes within Ukrainian latter Protestantism in the process of political, societal and cultural transformation in 1990-th-2000-th. During these years Protestant denomination in Ukraine went through the processes of institutional consolidation, diversification of the denominational structure, de-sectanization, specification and refinement of doctrinal minimum, forging of the core elements of social teaching, gradual growth of the social status of

Churches' members, their involvement into political and cultural life. Author has proved that global and local cultural transformation lead to the changing connotation in forging Protestant social teaching and, at the same time, to deeper differentiation between radical evangelical, moderate and liberal movements within Protestant bodies. The correlation between the dynamic of changes in community members' numbers and economics and political stability in Ukraine was revealed.

Key words: Late Protestantism, socio-religious transformation, post-communist changes, de-sectanization.